

Razvoj kulturnega kapitala romskih učencev – KULKO

IZVJEŠĆE O ISTRAŽIVANJU

LJUDSKA UNIVERZA LENDA
NÉPI EGYETEM LENDVA

OSNOVNA ŠKOLA
OREHOVICA

PUBLIC
OPEN
UNIVERSITY
ČAKOVEC

Co-funded by
the European Union

1. O PROJEKTU KULko

Cilj projekta *Razvijanje kulturnog kapitala romskih učenika* (u daljnjem tekstu KULko) je jačanje uloge učitelja u podizanju kulturnog kapitala romskih učenika i time smanjenje nejednakosti u području obrazovanja između romskih i neromskih učenika u osnovnim školama.

Svi partneri imaju iskustva u radu s lokalnom romskom zajednicom. Upravo su nas ta različita iskustva dovela do istog zaključka; da su zbog odrastanja u drugačijim sredinama romska djeca kao nacionalna manjina često zakinuta u razvoju kulturnog kapitala u odnosu na većinsku naciju. Posljedično, njihov akademski uspjeh i kasniji uspjeh u karijeri je mnogo lošiji u usporedbi sa stanovnicima većinskog naroda. Projektni partneri su temeljito istražili razlike u kulturnom kapitalu romskih učenika nižih razreda osnovne škole i predškole u partnerskim školama. Navedeno je činilo temelj za izradu didaktičkih materijala i drugih pomagala koji će pomoći učiteljima, odgajateljima i drugim pedagoškim radnicima u podizanju kulturnog kapitala romskih učenika i drugih ranjivih skupina.

2. METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno s učiteljima razredne nastave i odgajateljima, odnosno, učiteljima u predškoli u dvije partnerske države - Sloveniji i Hrvatskoj.

Ukupno 20 odgojno-obrazovnih djelatnika je sudjelovalo u intervjuima:

- 8 učitelja razredne nastave iz Osnovne škole Franceta Prešerna Črenšovci (Slovenija)
- 8 učitelja razredne nastave iz Osnovne škole Orehovica (Hrvatska)
- 2 učiteljice iz vrtića/predškole Črenšovci (Slovenija)
- 2 učiteljice iz vrtića/predškole Orehovica (Hrvatska).

Profili učitelja koji su sudjelovali u istraživanju:

Slovenija: U istraživanju je sudjelovalo ukupno 10 slovenskih odgojno-obrazovnih djelatnika, od kojih je 8 bilo učitelja i 2 učitelja, odnosno, odgajatelja iz vrtića, odnosno, programa predškole. Svi odgojno-obrazovni djelatnici izvode nastavu prve trijade u osnovnoj školi, a troje predaje i u 4 razreda osnovne škole. Nadalje, svi odgojno-obrazovni djelatnici spomenuli su da aktivno sudjeluju u proširenom programu škole: u nastavi, dopunskoj nastavi, vođenju raznih klubova i sl. Među tim aktivnostima istaknulo se: mentorstvo romskih pomagača, vođenje aktivnosti važnih za život romske nacionalne manjine (romski plesovi, sudjelovanje u pripremi proslave za obilježavanje Dana Roma) te vođenje dramskog kluba. Jedna učiteljica je također volonterka i provodi aktivnosti u višenamjenskom centru u lokalnom romskom naselju.

Hrvatska: U istraživanju je sudjelovalo ukupno 10 odgojno-obrazovnih djelatnika osnovne škole. 8 djelatnika rade kao učitelji razredne nastave u osnovnoj školi, što znači da rade s djecom od 1. do 4. razreda osnovne škole. Preostala 2 djelatnika rade s predškolskom djecom, odnosno pripremaju djecu za 1. razred osnovne škole. Svi sudionici provode odgojno-obrazovni rad i školske aktivnosti s učenicima romske nacionalne manjine i učenicima većinskog naroda. Intervjue u svrhu projektnog istraživanja provele su partnerske organizacije za obrazovanje odraslih, a svi projektni partneri sudjelovali su u pripremi smjernica za intervju. Partnerske organizacije za obrazovanje odraslih pripremile su teorijsku podlogu o kulturnom kapitalu, što je poslužilo odgojno-obrazovnim djelatnicima u pripremi za intervju. Intervjui su vođeni tijekom trajanja projekta prema pojedinačnim dogovorima između organizacija.

Uz prethodnu usmenu suglasnost ispitanika intervjui su audio snimljeni pomoću mobilnog uređaja. Audio snimke intervjuja su se potom transkribirale. Prikupljeni podaci

obrađeni su prema principu kvalitativne analize sadržaja. Na taj način su se dodatno označili važni dijelovi teksta i pojedini dijelovi teksta smjestili u unaprijed definirane pod teme (kategorije) (posjedovanje kulturnog kapitala, čitalačka pismenost romskih učenika, poznavanje vlastite kulture, uloga škole).

Co-funded by the
European Union

2021-2-SI01-KA210-SCH-000050241

3. KOMPARATIVNA ANALIZA

Obje partnerske osnovne škole surađuju s romskim obiteljima dugi niz godina. Osnovnu školu Franceta Prešerna Črenšovci (u daljnjem tekstu OŠ FP) pohađa 211 učenika, a 298 učenika pohađa Osnovnu školu Orehovica (u daljnjem tekstu OŠ Orehovica). OŠ FP ima oko 20% romskih učenika, dok OŠ Orehovica ima njih 62%. Obje škole već imaju dosta iskustva u suradnju s romskom zajednicom, kao i iskustvo u prilagođavanju nastavnog plana i programa ranjivim skupinama.

3.1. POSJEDOVANJE KULTURNOG KAPITALA

Intervjuirani odgojno-obrazovni djelatnici iz obje zemlje istaknuli su područja u kojima uočavaju razlike u posjedovanju kulturnog kapitala između romskih učenika i učenika većinskog stanovništva. Najčešći problem kod romskih učenika uočen je u poznavanju jezika većinskog stanovništva, odnosno, nacionalnog jezika. Vezano uz to, javljaju se dva različita problema. Prvi je da neki romski učenici ne vladaju uvijek nacionalnim jezikom (slovenski ili hrvatski) pri polasku u školu. Pritom je istaknuto zapažanje da inkluzija romske djece u predškolsku vrlo pozitivno utječe na učenje nacionalnog jezika među romskim učenicima koja nisu u kontaktu sa slovenskim odnosno, hrvatskim narodom u svojem okruženju. Drugi problem koji proizlazi iz nedovoljnog poznavanja jezika većinskog naroda jest (loše) poznavanje književnog jezika većinskog naroda, što su učitelji istaknuli kao veoma čestu pojavu u obje partnerske zemlje. Slovenski i hrvatski učitelji imaju vrlo slična iskustva s romskim učenicima, koji uče jezik većinskog stanovništva, ali ne u književnom obliku ili u dominantnom dijalektu. Prema njihovom iskustvu, takvi učenici mogu komunicirati sa svojim vršnjacima i učiteljima, ali problemi nastaju tijekom učenja novih nastavnih sadržaja, izrade školskih zadataka i pisanju ispita. Slovenski učitelji istaknuli su da se posljedično javlja miješanje jezika, što opet predstavlja daljnju jezičnu barijeru koja je rezultat sve češćih mješovitih brakova u romskoj zajednici. Neki učenici govore mješavinom slovenskog, hrvatskog i romskog jezika te domaćeg dijalekta kod kuće stoga posljedično imaju (još više) problema s učenjem književnog jezika u školi. Jedan od intervjuiranih učitelja opisuje navedeni problem: "Oni u početku uče romski jezik, pa lokalni dijalekt, ali kad dođu u školu uče i književni slovenski, pa nije ni čudo da su djeca nakon toga svega zbunjena."

Odgojno-obrazovni djelatnici u obje škole također uočavaju problem u socijalizaciji i uspostavljanju odnosa s vršnjacima. Sa romskim učenicima, primjećuju da je istima teže slijediti rutinu, red, pravila i upute, da nisu navikli raditi u skupinama i da često

žele biti u središtu učiteljeve pažnje. Također je teže da se naviknu na školsku rutinu i kulturu, sjedenje u klupi tijekom cijelog nastavnog sata, održavanje koncentracije tijekom nastave i slično. Nisu naučili osnovni bonton i kulturu u smislu pozdravljanja te najčešće neće pitati učitelje za dopuštenje kada žele koristiti toalet ili ustati tijekom nastave. Također, prema zapažanjima odgojno-obrazovnih djelatnika, u odnosu na djecu većinskog stanovništva romska djeca imaju slabije predznanje i opće znanje. Kao primjer za to, učitelji navode nepoznavanje boja, slova, školskih potrepština kao i tradicionalne domaće hrane. Također su primijetili nedostatak osjećaja odgovornosti za svoj školski pribor i školske zadatke ističući kako romski učenici, primjerice, češće gube školski pribor, školske torbe ili ključeve školskog ormarića. Oni se ne osjećaju krivima kada ne izvrše zadatak, često se dogodi da uništavaju školske bilježnice i školski pribor, ne znaju kako ispravno čuvati školske knjige ili ih čak izgube često itd. Nadalje, uočene su dvije krajnosti kada odgojno-obrazovni djelatnici opisuju učenike Rome: pojedini romski učenici su izuzetno tihi i sramežljivi, dok su drugi izuzetno glasni, neposlušni i nepristojni.

Kao posebnost romskih učenika neki odgojno-obrazovni djelatnici iz slovenske osnovne škole također su istaknuli da romski učenici češće donose obiteljske probleme u školu. Nadalje, često se događa da se zbog sukoba između različitih romskih obitelji djeca ne smiju međusobno družiti ili pak oni preuzimaju svađe i sukobe od svojih roditelja i nastavljaju ih u školi. Prema riječima intervjuiranih sugovornika obiteljski problemi i situacije utječu i na suradnju sa romskih pomagačima, čiju su pomoć pojedini roditelji odbili tijekom proteklih godina radi osobnih razloga. Neki odgojno-obrazovni djelatnici su ukazali i na druge obiteljske probleme, o kojima romski učenici češće govore od učenika većinskog naroda. U tom smislu, najčešći su alkoholizam i nezaposlenost, problemi koji se ističu u obje partnerske države kao česti izazovi u romskoj zajednici. Odgojno-obrazovni djelatnici su upozorili na opasnosti koje se prenose na romsku djecu, a koje su posljedice gore navedenih izazova: "Djeca pričaju puno više nego što želimo čuti. Tučnjave, policija, intervencije..."

Spomenuta obeshrabrujuća okolina uobičajena je prepreka za romske učenike u obje partnerske škole. Čest razlog za to je da znanje, škola i obrazovanje (još uvijek) nisu primarne vrijednosti za većinu romskih obitelji s kojima odgojno-obrazovni djelatnici imaju iskustvo. Dodatno, tu su i drugi faktori koji se trebaju uzeti u obzir. Prema iskustvu odgojno-obrazovnih djelatnika neki roditelji se jako trude za što bolji uspjeh svog

djeteta, ali oni sami nemaju odgovarajuća znanja i vještine da bi im mogli pomoći i podržati ih, posebice u školskim zadacima. Jedan učitelj navodi: “Mi učitelji prvo dobijemo dijete pa onda dobijemo i njegove roditelje. Vidite da pomažu svom djetetu najbolje što mogu u skladu s svojim mogućnostima i sposobnostima, onoliko koliko sami znaju i mogu.” Ipak, istovremeno još uvijek ima puno roditelja koji ne pokazuju interes za suradnju sa školom. Glavne prepreke koje su učitelji spomenuli u tom smislu bile su: nemar roditelja, izostajanje sa školskih sastanaka, prebacivanje odgovornosti za dijete na učitelje, niska očekivanja za dijete i za školu.

Nastavno na obeshrabrujuće okruženje, nedostatak radnih navika romskih učenika se ističe također kao jedan od glavnih izazova u obje škole. U usporedbi s većinskim narodom romski učenici trebaju mnogo više ohrabrenja i podrške da rade domaću zadaću i izvršavaju ostale školske obveze. Romski učenici školu poistovjećuju s poslom, školu promatraju kao instituciju i ne žele prenositi školske obaveze/zadatke u dom. Odgojno-obrazovni djelatnici u obje škole naglasili su kako danas nije moguće generalizirati izazove u poučavanju romskih učenika na razini cijele romske zajednice, jer se Romi međusobno sve više i više razlikuju. Djelatnici se također slažu u činjenici kako među romskim i neromskim učenicima nema toliko vidljivih razlika kao ranije. Učitelji su također istaknuli nekoliko primjera napretka u području obrazovanja romskih učenika; od činjenice da je danas lakše surađivati s romskim roditeljima, do primjera dobre prakse raznih neformalnih aktivnosti u romskim naseljima, multidisciplinarnе suradnje, smanjenja vršnjačkog nasilja itd. Jedan učitelj navodi: „Romska djeca koja dolaze u školu su vrlo dobro materijalno opremljena (nova, lijepa, moderna odjeća, svi su čisti i uredni, imaju školski pribor te se rijetko izdvajaju po izgledu od ostalih). Međutim, odmah je uočljiva neurednost - u školskoj torbi, u pernici, odjeći, školskim bilježnicama...Oni su u potpunosti bezobzirni. Uopće ne cijene stvari, ne obraćaju pažnju na svoje novčanike, ključeve, bojice...”

3.2. Čitalačka pismenost romskih učenika

3.2.1. Predčitalačke vještine romske djece i njihova iskustva s knjigama

Slovenski i hrvatski odgojno-obrazovni djelatnici procjenjuju da romski učenici prelaze prag za upis u osnovnu školu ili vrtić sa nižom razinom razvijene predčitalačke vještine u usporedbi s djecom većinskog naroda. Slovenski odgojno-obrazovni djelatnici procjenjuju da uglavnom romski učenici imaju slabo razvijene predčitalačke vještine.

Navode da romska djeca ne znaju baratati knjigama; okrenu ih krivo i ne znaju gdje početi čitati knjigu. Jedan od odgojno-obrazovnih djelatnika navodi: „Međutim nemaju razvijenu opću pismenost, okreću knjige, ne brinu o tome što je ispred ili iza, kamo idu stranice, gdje počinju slova. Nemaju iskustva.”

Također ne znaju odrediti prve i zadnje glasove u riječima. Odgojno-obrazovni djelatnici naglašavaju da se to ne odnosi na sve romske učenike i da neki od njih znaju napisati svoja imena i riječi kao što su mama i tata kad krenu u školu. U međuvremenu, ističu da romska djeca pokazuju interes za knjige, ali ne razumiju njihovu namjenu te ih ne znaju kako koristiti. Jedan od učitelja je rekao: "Knjiga im je vizualno zanimljiva, ali oni nisu zainteresirani za čitanje knjiga jer to poistovjećuju s poslom."

Hrvatski učitelji izvijestili su kako barem polovica romskih učenika dolazi u školu s određenim stupnjem razvijenih predčitalačkih vještina. Međutim, navode kako često dolazi do zastoja u daljnjem napredovanju jer nemaju dovoljno poticaja izvan škole. Također ističu da se navedeno ne odnosi na svu romsku djecu. Učitelji vode računa o tome da učenici znaju prepoznati slikovnice na vizualnoj razini i da s knjigom ispravno rukuju. Pritom i hrvatski učitelji ističu da, prema njihovom iskustvu romski učenici dolaze u vrtić sa nedovoljno razvijene predčitalačke sposobnosti.

Učitelji obiju partnerskih osnovnih škola naglašavaju kako u usporedbi sa učenicima većinske populacije romski učenici imaju mnogo ograničenije iskustvo s knjigama u svojem domu i okruženju, stoga oni svoj kontakt s knjigama opisuju samo kao fizički kontakt. Spomenuli su da najviše romskih učenika ili romskih obitelji kod kuće vjerojatno ima samo knjige koje su dobili na dar, iz škole, predškole/vrtića ili od većinskog stanovništva. Procjenjuje se da romske obitelji ne dolaze do knjiga na druge načine te da ih ne kupuju. Također, činjenica je da vrlo malen broj romske djece priča da im majke čitaju knjige, dok su dvije hrvatske učiteljice izvijestile da nemaju uopće iskustva s romskom djecom kojima njihove majke kod kuće čitaju knjige. Vjeruju da se romska djeca s knjigom najčešće susreću tek u vrtiću/predškoli, dok u obiteljima gdje ima više djece, djeca imaju priliku da se susretnu s knjigom preko svog brata ili sestre. Pojedini odgojno-obrazovni djelatnici ističu kako je potrebno uzeti u obzir i uvažavati specifičnosti te mogućnosti roditelja pri čitanju knjiga djeci. "Imam jedno dijete čija majka ne zna ni čitati ni pisati. Samo dijete kaže da njegova majka ne zna čitati upute ili neku kraću knjigu za čitalačku značku", navodi jedna učiteljica koja je htjela skrenuti pozornost na to koliko brzo učitelji ili drugi roditelji mogu osuđivati nekoga tko ne čita

djetetu. Slično je razmišljao i drugi učitelj: "Roditelj koji nikada nije pročitao nijednu knjigu sigurno neće motivirati svoje dijete da ono počne čitati knjige jer to za njih jednostavno nije važna vrijednost. Knjiga još nije postala navika za njih. Ali ima nade za nove generacije u vidu sadašnje djece koja čitaju knjige. Kada oni postanu roditelji moći će utjecati na čitalačku pismenost Roma stoga će ista među Romima posljedično povećati."

3.2.2. Područje govora i komunikacije

Što se tiče čitalačke pismenosti romskih učenika, intervjuirani odgojno-obrazovni djelatnici istaknuli su probleme s jezikom i komunikaciju općenito kao najčešće prepreke za romske učenike. Navedeni problemi su uglavnom razlog daljnjih prepreka i izazova sa kojima se romska djeca susreću u procesu odgoja i obrazovanja. Jezični i komunikacijski problemi se prenose u više razrede gdje neki nastavnici primjećuju da romski učenici razumiju upute i pitanja, ali imaju problema s izražavanjem, pa se često čini kao da ništa ne razumiju. Miješanje različitih jezika i dijalekata također doprinosi problemima s izražavanjem zbog čega su romski učenici često lošiji u savladavanju stručnih tekstova kao i u usmenom odgovaranju u odnosu na svoje vršnjake većinskog naroda.

Iako su odgojno-obrazovni djelatnici obiju škola rekli da većina romske djece želi komunicirati s učiteljima i svojim vršnjacima, izražavanje ipak predstavlja mnoge probleme. Imaju problema sa tvorbom rečenica, ne mogu pronaći prave riječi u jeziku većinskog naroda te uglavnom koriste vrlo jednostavne riječi ili čak rečenice od jedne riječi, a riječi prevode usput. Imaju problema sa prepoznavanjem i imenovanjem pojmova, ne poznaju svakodnevne pojmove i teže im je pratiti razgovor.

Osiromašeni vokabular romskih učenika je izazov i jednim i drugim odgojno-obrazovnim djelatnicima partnerskih škola, a djelatnici obiju škola pomažu jedni drugima tako što koriste dijalekt ili romski jezik, primjere iz svakodnevnog života i mnoge dodatne aktivnosti za romske učenike.

Vidljivi su problemi u izražavanju, posebno kod provjera znanja gdje se često provjere moraju dodatno prilagođavati romskim učenicima. Većina odgojno-obrazovnih djelatnika kao problem ističe poteškoće romskih učenika u odgovaranju na pitanja i rješavanju zadataka koji su postavljeni na zahtjevnijoj razini. Stoga su pri sastavljanju

provjera učitelji često ograničeni na jednostavne opise koji ne zahtijevaju usporedbe, argumente ili deskriptivne opise što onda posljedično ne rezultira ni dobrim ocjenama. Nekolicina učitelja istaknula je da komunikacija također uvelike ovisi o stanju kod kuće. Kod djece koja razgovaraju s roditeljima kod kuće i obitelji koje provode kvalitetno vrijeme zajedno često se primjećuje manje problema sa komunikacijom i izražavanjem, bez obzira na nacionalnost. U slučaju onih kod kojih se te vještine ne razvijaju i ne jačaju u kućnom okruženju učitelji primjećuju kao rezultat više komunikacijskih problema u školi. Vrtić/predškola su ponovno ovdje istaknuti kao prilika da dijete usvoji vještinu komunikacije prije škole što je još važnije za djecu koja nemaju priliku razvijati navedeno kod kuće.

Neki odgojno-obrazovni djelatnici istaknuli su ples i umjetnost kao važna područja izražavanja za romsku djecu.

3.2.3. Područje grafomotorike, fine i grube motorike

Također smo smatrali da je važno raspraviti područje čitalačke pismenosti, odnosno grafomotorike. Dodatno, zanimalo nas je postoje li razlike u grafomotorici kod romskih učenika i učenika većinskog naroda.

Odgojno-obrazovni djelatnici iz obje škole izvijestili su da se problemi sa grafomotorikom i finom motorikom češće javljaju kod romskih učenika. Romske učenike se opisuje kao nespretnije, grublje, a ujedno im je potrebno i više vremena za savladavanje pojedinih vježbi ili tehnika. Najčešće se spominju problemi s hvatom, ispravnim držanjem i korištenjem olovke, korištenjem škarama i drugim školskim priborom, pa čak i priborom za jelo. Pritom su učitelji spomenuli kako se romski učenici prvi put susreću sa raznim školskim priborom tek u vrtiću, predškoli ili školi jer ta iskustva ne stječu kod kuće. Djelatnici obje škole istaknuli su da romski učenici ne znaju slijediti upute (npr. crtanje oblika, pravilno pisanje unutar redaka bilježnice), a čak i u višim razredima crtaju jednostavne crteže i imaju problema prilikom prepisivanja sadržaja sa školske ploče u bilježnicu. Neke su djelatnice u dječjim vrtićima/predškoli primijetile da ponekad romski učenici niti ne razlikuju različite vrste olovaka (bojice, olovke i druge olovke).

Intervjuirani djelatnici navode da romski učenici zaostaju u odnosu na djecu većinskog naroda u izvođenju različitih školskih vježbi što se uglavnom pripisuje nedostatku vježbanja kod kuće i općenito ograničenom iskustvu s takvim vježbama u

svakodnevnom životu. Jedan od intervjuiranih učitelja navodi: "Vještine crtanja linija, krugova, uglavnom, imaju problema s prostornim ograničenjima, npr. od crte do crte, bojanje preko crte, to su uglavnom problemi koji se uoče kasnije. Mi u 4. razredu kažemo piši na liniji, no oni pišu posvuda, još uvijek."

Romski učenici često imaju problema s orijentacijom, kako na površini za pisanje tako i u području orijentacije u prostoru.

Većina djelatnika složila se da je gruba motorika romske djece prilično dobro razvijena, ponekad i više nego kod djece većinskog naroda. Sport, ples i glazba/ritam bili su najčešće istaknuti kao njihova jaka područja.

3.3. Motivacija za učenje i profesionalne težnje romskih učenika

Odgojno-obrazovni djelatnici složili su se da bez obzira na nacionalnost djeca su uvijek visoko motivirana za školu i zanimanje na početku svojeg školovanja. Nisu primijetili neke veće posebnosti u slučaju romske djece, ali istaknuli su da romska djeca uglavnom biraju zanimanja s kojima su upoznata, odnosno, susreću ih u svakodnevnom životu (npr. liječnik, policajac, učiteljica, kuharica itd.). Također su naglasili da je utjecaj uzora vrlo jak za romske učenike i da njihova inspiracija ovisi o tome jesu li inspirirani, recimo, nogometašima, filmskim glumcima i sl. ili su im roditelji glavni uzori. Kada su roditelji romskih učenika zaposleni učenici se često hvale gdje im roditelji rade i kako će i oni nastojati se školovati i pronaći posao. Istovremeno postoji velika opasnost za onu romsku djecu koja se inspiriraju negativnim primjerima. Nekolicina učitelja je spomenula da su neki od romskih učenika već ispričali da bi i sami bili nezaposleni jer njima takav stil života djeluje normalno. Jedan učitelj navodi: "Reći ću da se pojedini roditelji trude da njihova djeca završe školu, no od učenika u višim razredima, kada ih ohrabriš, samo čuješ kako kažu da neće ići u školu više jer žele biti kao njihovi roditelji, ne raditi, nego boraviti kod kuće uz socijalnu podršku. U početku se trude, jesu ambiciozni. Žele postati policajci i učitelji, ali kada više ne mogu pratiti nastavni sadržaj u višim razredima, odustaju i kažu da će biti kao roditelji, raditi će kroz javne radove. Nažalost, okolina ih povlači. Samo oni koji se sele – udalje se iz okoline – to su iznimke."

Hrvatski odgojno-obrazovni djelatnici istaknuli su da i prije vrtića/predškole vide dvije krajnosti u interesu učenika za školu. S jedne strane pojedina romska djeca su izrazito motivirana i zainteresirana za školu dok druga odbijaju školske aktivnosti od početka i

nemaju profesionalne težnje. Nadovezujući se na to, slovenske učiteljice naglasile su da to varira od djeteta djetetu i da je stoga teško generalizirati razinu motivacije.

Pad interesa za školu kod romskih učenika primjećuje se u obje partnerske škole u višim razredima, negdje nakon 4. ili 5. razreda, kada postaje uočljiv veliki pad u motivaciji među romskim učenicima i do izražaja dolaze problemi s učenjem. Posljedično se javlja rezigniranost sudbinom i traženje izgovora da se završi ili ne nastavlja školovanje. "Ne znam što se s njima događa kada dođu u 5. razred. Djeca postaju apatična ili ih možda pubertet pogađa. Također je moguće da počinju shvaćati kakva je sredina iz koje dolaze", opisala je jedna od učiteljica.

Na pitanje mogu li romska djeca nadoknaditi svoje neuspjehe u školskom uspjehu, koji je rezultat njihovog nedostatka kulturnog kapitala, odgojno-obrazovni djelatnici dali su uglavnom jednoglasan odgovor - navedeno je izuzetno teško, ne samo za učenike, već i za učitelje. Oni su naglasili da sve propušteno predstavlja dodatni rad i da je uglavnom gotovo nemoguće očekivati da će učenik moći nadoknaditi sve i sustići svoje vršnjake koji se ne suočavaju s takvim izazovima. Inače smatraju da se romska djeca uglavnom trude, ali da su njihove želje uglavnom veće od samih postignuća, što je još gore.

3.4. Poznavanje vlastite kulture

Zanimala su nas i zapažanja učitelja o opsegu u kojem romski učenici poznaju vlastitu kulturu.

Na pitanje govore li svi romski učenici romski kao maternji jezik hrvatski učitelji bili su jednoglasni i potvrdili kako je romski jezik materinji jezik svih učenika i predškolaraca. Suprotno tome, slovenski učitelji su tijekom proteklih godina primijetili da neki romski roditelji namjerno ne podučavaju djecu romskom jeziku kako bi im olakšali učenje i usvajanje jezika većinskog naroda. Česti su i mješoviti brakovi, gdje u većini slučajeva drugi jezici prevladavaju nad romskim. Uočili su i da je među učenicima čiji je materinji jezik romski sve više učenika koji govore drugim romskim dijalektima i zbog toga imaju problema sa komuniciranjem na romskom jeziku s drugim romskim učenicima.

U obje škole znanje romske djece o vlastitoj kulturi bilo je opisano kao prilično siromašno. Ovdje pojedini učitelji ističu da djeca znaju romski jezik, glazbu i ples, ali često ne poznaju povijest, kulturu i običaje. Prema riječima odgojno-obrazovnih djelatnika to znanje opada tijekom godina, kako neke obitelji i zajednice napuštaju romske običaje. Jedan se učitelj našalio: "Ponekad ih učimo riječi u romskom jeziku."

Odgojno-obrazovni djelatnici imaju različita iskustva u suočavanju s i razgovoru o romskoj kulturi, jeziku i običajima u školi. Generalna pretpostavka i dojam je da neki Romi te stvari žele zadržati za sebe, unutar romske zajednice te ih ne žele dijeliti s drugima. Nekoliko učitelja je čak istaknulo kako su romski učenici ponekad sramežljivi kada nešto moraju izvesti ili izraziti koristeći romski jezik. Pritom neki od učitelja imaju i pozitivna iskustva o tome kako su učenici ili predškolarci htjeli prezentirati njihovu zajednicu ili naučiti više o svojoj povijesti i kulturi.

3.5. Uloga škole u nadoknadi manjka kulturnog kapitala

Odgojno-obrazovni djelatnici partnerskih škola vide obrazovni sustav kao priliku za poticanje uključivanja romske djece u vrtiće ili predškolske programe. Kao što je već spomenuto djeca koji su pohađala vrtić ili predškolu pokazuju vidljiv napredak i lakšu integraciju u školski sustav. Stoga je to najbolji način za izjednačavanje kulturnog kapitala među romskim i neromskim učenicima. Jedan od nastavnika iz Slovenije kaže: „Kod one djece koja su vrlo rano uključena u vrtić, već u dobi od jedne godine, razlika se vidi - vidi se da su uključeni u proces obrazovanja i odgoja i ne razlikuju se od druge djece u polju znanja kao u području govora. Vrlo dobro govore slovenski i mislim da sve manje govore romski, nešto znaju, ali ne puno." Nastavnici su naglasili kako je većina problema i izazova o kojima su govorili tijekom intervjua vezana uz djecu koja nisu bila uključena u predškolski odgoj.

Obje partnerske škole organizirale su dodatnu pomoć romskim učenicima u obliku osiguravanja romskih asistenata, odnosno, pomagača. U OŠ FP (Slovenija) imaju jednog romskog pomagača i još jednog radnika koji radi s romskom djecom, a u OŠ Orehovica (Hrvatska) rade četiri romska pomagača. Obje škole imaju po jednog zaposlenika koji tečno govori romski jezik. Istovremeno u obje škole učitelji, koji su pripadnici većinskog naroda, sudjeluju u obuci o romskom jeziku i kulture s ciljem da se što više približe učenicima iz romske zajednice.

Odgojno-obrazovni djelatnici obje škole se slažu sa činjenicom da su romski pomagači prijeko potrebni za uspješan rad, pomoć i podršku romskim učenicima i nastavnicima. Odgojno-obrazovni djelatnici škola su naglasili kako prilagođavanje nastave i školskih obveza romskim učenicima iziskuje puno vremena i truda što često također zahtijeva i njihovo privatno vrijeme. Jedan od učitelja ovako opisuje važnost pomoći romskih pomagača: „Djeca bi uvijek trebala imati te učitelje. Oni trebaju nekoga da ih vodi. Ako ih netko vodi mogu riješiti 10 matematičkih zadataka, a ako ne, sami mogu samo 2.”

Nadalje, djelatnici su se složili da odnos nastavnika i učenika uvelike doprinosi tome koliko je dijete uspješno u školi. Uspostavljanje povjerenja i pozitivnih odnosa u razredu je prvi ključni korak u školskom okruženju jer bez toga nije moguće učinkovito raditi s djecom, bez obzira na njihovu nacionalnost. Jedan od učitelja opisuje odnos nastavnika i učenika: "Kao učitelj, iznad svega želim da učenik osjeti da mi je važan. To je najvažnije, da on osjeti da mi je važan, da ga/nju ja slušam, da ga/nju smatram i čujem kao i sve ostale".

Pojedini učenici, čak i oni iz većinskog stanovništva, jednostavno nemaju dovoljno snažnu podršku i pomoć u svom kućnom, odnosno, obiteljskom okruženju. Ovo je razlog zašto su neki djelatnici istaknuli važnost suradnje između škola i roditelja. Također treba uzeti u obzir da nemaju svi roditelji isti kulturni kapital koji se svakako mora prepoznati i uzeti u obzir ukoliko i kada dijete ima problema u školi. Međutim, djelatnici smatraju da je najvažnije, posebno za romske učenike, da dijete redovito dolazi u školu i pohađa nastavu. Jedan učitelj je rekao: "Roditelji mi često govore da ne znaju kako da im pomognu (djeci). Zato sam ja tu, bit ću tu za njih, samo neka pošalju dijete, a onda možemo učiniti sve što je moguće ovdje." Drugi se nadovezao: "Ako dijete ide redovito u školu i ozbiljno shvaća svoje školske obaveze, ono može napredovati, ali ne može sve nadoknaditi, pogotovo ako nije u potpunosti posvećen." Zbog toga je uključenost roditelja i njihova podrška vrlo ključna za romske učenike tijekom školovanja, a učitelji je ovako opisuju: „Vrlo je jasno. Oni roditelji koji su i sami bili uspješni u školi, također imaju pozitivan stav prema školi te će oni to prenijeti svojoj djeci. Ta djeca vole ići u školu i vole raditi." Drugi je učitelj dodao: „O roditeljima jako ovisi koliko jako žele da im dijete napreduje, ako im je to želja onda nema problema s roditeljskim sastancima, dopunskim satovima, pisanjem zadaća itd. Ova podrška je izvor pozitivne snage."

Većina odgojno-obrazovnih djelatnika se složila da suradnja škole i roditelja može biti teža u određenim slučajevima kada su u pitanju roditelji Romi, ali da škola mora ustrajati na uspješnoj suradnji ako žele da dijete bude uspješno u školi. Međutim, neki od djelatnika su istaknuli da bi svakako bilo od pomoći da budu bolje osposobljeni za rad s roditeljima Romima, barem u pogledu poznavanja osnova romskog jezika, što bi bilo od velike pomoći u prevladavanju jezičnih barijera. Također, važno je istaknuti kako su djelatnici u prošlosti prevladavali jezične barijere na različite načine. Međusobno su si uglavnom pomagali komunicirajući na lokalnom dijalektu i/ili putem

društvenih mreža i kanala s kojima su bili roditelji romske djece upoznati (npr. Messenger), umjesto da ih prisiljavaju da koriste internet učionicu koju nisu baš u potpunosti razumjeli. Jedan od učitelja opisuje: „Kada imamo konzultacije, roditelji se najavljuju, ali onda ne dođu. Imaju obaveze koje se ne mogu odgoditi. Imam dvije mame s kojima komuniciram preko Messengera. Tamo su aktivne i odgovaraju na poruke.”

S obeshrabrujućim (kućnim) okruženjem povezan je i nedostatak verbalnih pohvala. Većina pedagoških radnika naglasila je koliko je važno pohvaliti i nagraditi djecu za njihova postignuća. To posebno vrijedi za djecu koja kod kuće ne čuju pohvale od roditelja ili druge rodbine stoga im pohvala učitelja ili odgajatelja može značiti mnogo više. Pohvala je također jedan od načina izgradnje pozitivnih odnosa s djecom u školi stoga djeluje kao motivacijski alat. „Ako dijete osjeća da je važno učitelju, boriti će se za to” rekao je jedan od učitelja.

Neki odgojno-obrazovni djelatnici su također istaknuli važnost domišljatosti i prilagodbe nastavnog materijala za romsku djecu. Njihovi prijedlozi za jasnije objašnjenje sadržaja učenja uključuju uporabu jezičnih igara, slikovnice i aktivan rad na jačanju vokabulara. Uporaba primjera iz svakodnevnog života pokazala se vrlo korisnim u njihovom radu, posebno kada su u pitanju djeca koja teško prate materijale za učenje i na taj način mogu lakše shvatiti apstraktne pojmove.

Predložena je i multidisciplinarna suradnja. Prije svega, odgojno-obrazovni djelatnici istaknuli su suradnju različitih obrazovnih institucija, a potom i suradnju sa drugim organizacijama socijalne skrbi i svih ostalih koji mogu pomoći u rješavanju izazova. Kao najveća prilika u vidu suradnje izvan školskog okruženja je suradnja s višenamjenskim romskim centrima koji se nalaze u lokalnim romskim naseljima. Što se tiče izazova obeshrabrujućeg okruženja, nedostatka radnih navika i zapostavljanja školskih obveza izvan škole svi djelatnici su se složili: “Na razgovore kod kuće ili pisanje zadaće djeca nisu naviknuta jer nemaju podršku roditelja. Roditelji manje-više sve prebacuju na školu. Što nauče u školi je uglavnom sve.” Iz tog razloga, djelatnici pronalaze višenamjenske romske centre u lokalnim romskim naseljima gdje pružatelji usluga centra mogu ohrabriti i pomoći djeci s domaćom zadaćom i učenjem. Jedan učitelj je rekao: “Mislim da je centar kao svojevrsno središte vrlo važno u samom naselju jer se tamo odvijaju razna događanja te tamo učenici mogu raditi domaće zadaće.”

Za neke su takvi centri također izvrsna prilika za učitelje i ostale odgojno-obrazovne djelatnike da upoznaju domaću okolinu svojih učenika te na taj način bolje razumiju njihove izazove, snagu i ostale kvalitete. Također su naglasili da niti jedna stručna literatura ne može pružiti više nego osobno iskustvo: "Moje mišljenje je da je potrebno prvo naučiti o sredini iz koje dolaze naša romska djeca pa tek onda možemo suditi. Život Roma previše je romantiziran, o čemu pričaju njihove bajke i legende, a drugo je njihov stvarni život." Odgojno-obrazovni djelatnici također vide druge prednosti ovih centara, čak i na neformalnoj razini, koje mogu donijeti pozitivne promjene u međusobnom povezivanju ljudi te samoj integraciji Roma u širu zajednicu i ponuditi siguran prostor za one koji nemaju isto kod kuće.

Poznavanje romske kulture i jezika se također činilo važnim odgojno-obrazovnim djelatnicima. Tijekom intervjua su navedeno procijenjivali. Među hrvatskim odgojno-obrazovnim djelatnicima je prevagnulo više negativnih samoprocjena poznavanja romske kulture i jezika, dok su među slovenskim djelatnicima samoprocjene podijeljene između dobrog i lošeg poznavanja romske kulture i jezika. Oni koji su svoje znanje procijenili kao dobro su također objasnili da su bili uključeni u mnoge dodatne edukacije, obuke, seminare i projekte s romskom tematikom. Uglavnom su svi djelatnici naveli kako također imaju znanje iz svojih osobnih iskustava, iz onoga što djeca im govore kao i od suradnje sa roditeljima djece. Neki djelatnici istaknuli su problem s neizravnim izvorima o prenošenju znanja o romskoj kulturi, npr. pisana literatura, gdje se često previše romantiziraju romski životi ili je ista previše generalna, pa se stečeno znanje na taj način ne može uvijek koristiti u radu. Nadalje, stručna literatura na temu života Roma nije dovoljno ažurirana s obzirom na trenutno stanje, situacije i razlike između pojedinih naselja što je dodatni razlog zašto znanje dobiveno putem literature uglavnom nije od koristi kao ono stečeno na temelju osobnih iskustava.

Svi odgojno-obrazovni djelatnici slažu se da je za značajne promjene potrebno vrijeme i da ni roditelji ni obrazovni sustav ne može očekivati promjenu i prevladavanje izazova preko noći. O praćenju napretka u ovom području jedan od učitelja govori: "Ako sad pogledam, neki roditelji Romi koji su bili moji učenici, sada rade i razvijaju svoju profesiju, pa je moguće. Korak po korak, ne vidi se značajna promjena ni za pet godina, nego se ista tek tada počinje nazirati. Također, socijalizacija je sada bolja i romski

roditelji mogu više pružiti romskoj djeci: omogućuju im knjige, odlaske na satove plivanja i kazalište, puno toga im omoguće. Ne svi roditelji, ali većina da."

Odgojno-obrazovni djelatnici istaknuli su da promjene zahtijevaju zajednički rad, kako od strane većinskog stanovništva tako i od strane Roma. Pritom smatraju da je ključno međusobno prihvaćanje i odnos pun poštovanja: "Možete učiniti mnogo s njima, no morate imati normalan odnos s njima. Oni se ne smiju osjećati odbačeno."

Co-funded by the
European Union

2021-2-SI01-KA210-SCH-000050241

**Co-funded by
the European Union**

Financirano sredstvima Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja su stavovi i mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima i mišljenjima Europske unije ili Europske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Europska unija ni EACEA ne mogu se smatrati odgovornima za njih.